

ДО ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ПОТЕНЦІАЛУ КРЕДИТНИХ СПІЛОК У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ: СУЧАСНА ПРАКТИКА І РЕАЛІЇ УКРАЇНИ

Л. В. Ільченко-Сюйва,

к. держ. упр., доцент, доцент кафедри економічної політики,
Національна академія державного управління при
Президенті України

У статті основну увагу приділено розвитку кредитних спілок в Україні, їх ролі у загальних макроекономічних процесах, потенціалі у забезпеченні зростання економіки в цілому.

The article is focused on the development of credit unions in Ukraine, their role in overall macroeconomic processes and potential in ensuring sustainable economic growth.

ВСТУП

Розвиток суспільно-економічних відносин в Україні і по цей час потребує ретельної уваги, що її приділяли і приділяють проблемі фінансової стабілізації і ширшого використання можливостей фінансової системи вітчизняні і закордонні науковці і практики. Так, останнім часом багато визнаних вітчизняних і зарубіжних теоретиків і практиків, серед яких: В. Воротін, В. Геєць, О. Іваницька, В. Лагутін, І. Розпутенко, М. Руденко, В. Стельмах, Т. Семко, О. Філонюк, В. Юрчишин, В. Ющенко, Й. Брад, П. Кругман, Г.

Пьоніш, Дж. Сакс, Дж. Хансен, І. Фішер та інші, звертались до проблеми функціонування ринку фінансових послуг у цілому, ролі і місця кредитних спілок державного регулювання цієї сфери зокрема. Однак проблема розвитку ринку фінансових послуг і її значення для загального розвитку країни залишає місце для подальшого її вивчення.

Однією з сучасних тенденцій розвитку фінансових систем в світі можна вважати підвищення обсягу кредитних операцій, поширення розрахунків у кредит. Звичайно, кредитна система України відповідаючи на виклики і потреби сучасності зазнала суттєвих змін: створюються складні системи фінансових посередників, що поєднують банківські і небанківські фінансово-кредитні установи. Визначальним критерієм такого поділу усієї сукупності фінансових посередників на банківські і небанківські є базові операції, які виконують ці установи, а саме: для першої групи, як правило, більш характерним є комплекс із трьох базових операцій (депозитних, кредитних і розрахунково-касових), для другої — ці операції не є основними, але вони акумулюють вільні кошти юридичних і фізич-

них осіб і розміщують їх на фінансовому ринку з метою отримання прибутку та/ або збереження реальної вартості фінансових ресурсів [12].

Помітну роль у фінансово-кредитній системі України починають відігравати такі фінансові інститути, як кредитні спілки, що за визначенням, поданим у Законі України "Про кредитні спілки" № 2908-III від 20 грудня 2001 р. [4], є неприбутковими організаціями, заснованими фізичними особами, профспілками їх об'єднаннями на кооперативних засадах з метою задоволення потреб її членів у взаємному кредитуванні і наданні фінансових послуг за рахунок об'єднаних грошових внесків членів кредитної спілки. На сьогодні в Україні зареєстровано 844 кредитні спілки (загальна структура розподілу ринку небанківських послуг станом на 01.04.2008 р. подана на рис.1), хоча на практиці функціонуючими є лише біля сорока.

У цілому сектор небанківських фінансових послуг в Україні, на жаль, залишається ще недостатньо розвиненим, хоча має величезний потенціал, який потрібно реалізовувати в контексті реалізації концепції сталого економічного зростання. У цьому контексті можна сформулювати декілька напрямів використання наявного потенціалу кредитних спілок: по-перше, кредитні спілки, акумулюючи частину ВВП, мають можливість перетворювати її на суттєвий інвестиційний ресурс; по-друге, діяльність кредитних спілок першочергово направлена на задоволення фінансових потреб малих та середніх підприємств, частка яких у сукупному ВВП у провідних країнах світу (наприклад, США, Велика Британія) — 50—60%.

З огляду на зазначене вище, проблема якнайповнішого використання потенціалу кредитних спілок в Україні видається надзвичайно актуальною. На сьогодні загальний внесок усіх небанківських фінансових посередників разом в структурі ВВП за найкращими показниками менше одного відсотка, що за світовими вимірами є недопустимим (у середньому внесок небанківських фінансових установ у країнах-членах ЄС приблизно 20% сукупного ВВП). Із макроекономічної точки зору необхідність його розвитку зумовлена здатністю підвищити стійкість фінансової системи країни шляхом залучення в обіг великої грошової маси, зокрема заощаджень населення, перетворюючи заощадження на інвестиції (табл. 1). Для більшості країн світу є характерним той факт, що малі, й тим більше мікропідприємства не мають можливості використовувати традиційну схему банківсько-

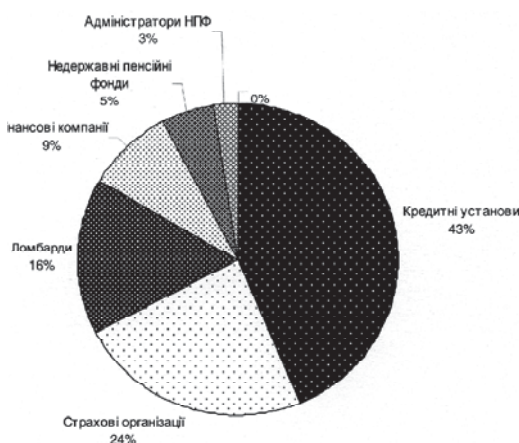

Рис. 1. Структура зареєстрованих небанківських фінансових установ [2]

го кредитування через типові проблеми з відсутністю майнової застави, або занадто малі, щоб їх було вигідно кредитувати, або тільки-но виникли і ще не мають кредитної історії, що зазвичай є важливим для прийняття рішення з боку банку щодо можливостей кредитування, тому і звертаються до небанківських фінансових посередників, якими у цьому випадку є, як правило, кредитні спілки.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Отже, виходячи із вищенаведеного, у цій статті вважаємо за доцільне зосередитись на аналізі теоретико-методологічних засад діяльності кредитних спілок в Україні, причинах недостатньої кредитної діяльності, що не задовольняє потреб економічних агентів — в даному випадку МСП, а також оцінити потенціал кредитних спілок як фінансових посередників і їх можливий внесок у сукупний ВВП.

РЕЗУЛЬТАТИ

Ідея кредитної кооперації є далеко не новою, оскільки виникла ще в середині XIX століття в Німеччині. В умовах, що склалися на той час, банки не бажали здійснювати кредитування людей з невисокими доходами, які того часу винайшли достатньо просту і економічно ефективну схему задоволення потреб у фінансових ресурсах (короткострокових і довгострокових). Підприємці об'єднувалися і засновували фінансові організації, які надавали б їм необхідні фінансові послуги і на діяльність яких вони мали можливість впливати. Ці організації були названі "кредитні кооперативи" і вони стали прообразом сучасних кредитних спілок. Відносно проста ідея фінансової (солідарної) взаємодопомоги через кредитні спілки досить швидко розповсюдилася з Німеччини і в інші країни Європи. Україна не була виключенням в цьому процесі. Вже в 60-х рр. XIX століття в Україні було створено перше ощадно-позикове товариство. До кінця 1919 р. в Україні діяло більш ніж 3300 кредитних кооперативів. Подальші революційні події і прихід до влади більшовиків істотно відобразилася на розвитку українського кооперативного руху. Прийшовши до влади, більшовики почали впроваджувати "радянську модель кооперації", проводити державне нормування шляхом створення "споживчих комун" і розподіл товарів залежно від класового стану і заслуг перед революцією. Ідея кредитної кооперації почала відроджуватися тільки після проголошення Україною незалежності.

Вочевидь протягом багатьох десятиліть розвиток кредитних спілок

неодноразово привертая увагу не тільки практиків-фінансистів, але й науковців і управлінців. Ступінь розвитку та масштаби діяльності небанківських фінансових установ, в тому

числі і кредитних спілок, у країнах Європи і Північної Америки [13], перш за все, зумовлюється типом моделі структурної організації фінансової системи. Основні відмінності між моделями полягають у рівні універсалізації і спеціалізації фінансових інститутів, формах, обсягах і джерелах фінансування реального сектора економіки, рівня диверсифікації інвестиційних портфелів банків і підприємств, у специфіці розподілу фінансових ризиків. До небанківських фінансових установ традиційно відносять кредитні спілки, інвестиційні і страхові фонди, іпотечні фонди тощо, але для потреб цієї роботи зупинимося лише на кредитних спілках в контексті їх важливої ролі у розвитку малого бізнесу в Україні.

Отже, кредитні спілки є одним з фінансових механізмів, завдяки якому підприємці шляхом кооперації (об'єднання) фінансових ресурсів та ідей можуть отримати необхідні фінансові послуги дешевше, ніж в тому випадку, коли кожний з них діяв би самостійно.

Кредитні спілки з теоретико-методологічної точки зору [3, 5] визначаються наступними ознаками:

1. Завжди створюються і діють на базі певної монолітної спільноти людей, які об'єднані відповідно до своїх інтересів, спільної діяльності або компактного місця проживання. Фактично, власне ця ознака

Таблиця 1. Стан розвитку малих та середніх підприємств у деяких країнах світу (за даними [Калюх, 10])

Країна	Частка МСП у ВВП, %	Частка зайнятих у МСП, % у загальній сукупності
Велика Британія	59	73
Італія	50	46
Німеччина	56	54
Російська Федерація	10	26
США	50	49
Україна	6	4,6
Франція	50	54
Японія	55	78

Примітка: за даними [7, 10]

Таблиця 2. Порівняльна характеристика кількості зареєстрованих кредитних спілок у деяких країнах

Країна	Кількість кредитних спілок	Кількість членів
Ірландія	595	3,1 міль.
Польща	1600	2 міль.
Україна	844	2,4 міль.
Велика Британія	550	502 000
Молдова	485	206 000
Російська Федерація	238	366 000
Литва	56	56 000
Латвія	30	22 000
Албанія	26	8 000
Румунія	11	49 000
Естонія	11	3 000
Македонія	1	6 000

Джерело: за даними [2, 14]

відрізняє кредитні спілки від інших економічних агентів, які засновує довільна група осіб, об'єднаних з метою отримання прибутку від інвестованих ресурсів.

2. Надають послуги виключно своїм членам, які, на відміну від

Таблиця 3. Динаміка деяких показників функціонування кредитних спілок в Україні

Показник	2005	2006	2007
Кількість зареєстрованих кредитних спілок (на кінець періоду)	723	764	844
Капітал, млн грн.	671,0	1 097,9	1 551,5
Дохід КС, млн грн.	456,8	759,7	1 288,5
Витрати КС, млн.грн.	368,7	610,9	1 073,1
Нерозподілений дохід (непокритий збиток), млн грн.	15,5	24,4	6,4
Кредити надані членам КС (залишок на кін. періоду), млн грн.	1438,5	2 596,7	4 512,3
Обсяг кредитів, наданих членам КС (за період), млн грн.	2 434,3	4 253,9	6 381,0
Кількість кредитів, наданих членам КС (за період), одиниць	663 539	958 499	856 848
Внески членів КС на депозитні рахунки (залишок на кін. періоду), млн грн.	1 137,6	1 926,5	3 451,2
Заборгованість за неповерненими та простроченими кредитами (залишок на кін. періоду), млн грн..	93,1	156,9	283,6

інших економічних агентів, одночасно є власниками, кредиторами і позичальниками.

3. Кредитні спілки не мають традиційних засновників із традиційним статутним фондом. Будь-який член, незалежно від моменту його вступу в спілку, має ті самі управлінські і майнові права, що і "перші" засновники.

4. Кожний член спілки, незалежно від розміру його вкладів, має право першого голосу в питаннях управління кредитною спілкою.

5. Найвищим органом управління спілкою є Загальні збори членів, які скликаються принаймні 1 раз на рік. Збори обирають з числа членів трьох статутних органів, що діють в період між Зборами, а саме: Правління (оперативне управління поточною діяльністю, формування портфелю послуг та процентної політики), Кредитний комітет (реалізація кредитної політики щодо надання та супроводження позичок членам спілки) та Наглядний комітет (нагляд за діяльністю органів управління спілкою). Всі ці органи працюють на громадських засадах. У випадку необхідності за рішенням Правління спілки може створюватися платна Виконавча дирекція.

6. Кредитна спілка не надає інших фінансових послуг, окрім ощадних послуг і надання кредитів власне членам спілки.

7. Кредитна спілка створюється і діє в першу чергу для забезпечення можливості членам отримати кредит на прийнятних для них умовах. Відсотки, отримані спілкою за кредитами, складають її дохід, який надалі направляється на формування фондів та нарахування відсотків на вклади членів.

8. Кредитна спілка за своєю природою є не лише ефективним механізмом взаємкредитування своїх членів, але й громадською організацією, тому спілка за рішенням Загальних зборів чи органів управління може надавати організаційну та фінансову підтримку для реалізації різноманітних громадських ініціатив та гуманітарних програм

в інтересах своїх членів, а також здійснювати благодійницьку діяльність та соціальні проекти для дітей, інвалідів та інших найменш соціально захищених категорій населення.

Як ми наголошували раніше, у сучасному світі надзвичайно важливу роль починає відігравати кредитування: як фінансове, так і товарне [11]. За 2007 р. лише через банківську систему було надано кредитів на суму 426 927 млн грн., що більше відповідної величини за попередній період на 71% (структура кредитування через банківську систему подана на рис.2). Причому кредитування юридичних осіб зросло на 51%, фізичних — на 134% [8].

У секторі кредитних спілок, за даними Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України (надалі — ДКРРФП), відслідковується стабільне зростання основних показників: обсяги активів, обсяги залучених коштів і кредитування. Так, за даними ДАРРФП [звіт], обсяги залучених ресурсів зросли на 79% у порівнянні з попереднім періодом, а кредити, надані кредитними спілками їх членам, становили 4,5 млрд грн., що на 74% більше, ніж за попередній період. Значно зросла і кількість членів кредитних спілок (порівняльні характеристики наведені у табл. 2).

Розглянувши кількість членів кредитних спілок на загальну чисельність населення країни, можна зауважити, що, наприклад, в Ірландії цей показник становить 0,6, в той час, як для України цей показник становить приблизно 0,05. Це дає можливість зробити висновок, що такий механізм кредитування як кредитна спілка в Україні розвинений недостатньо. Обсяги залучених коштів, наприклад, в Ірландії — 15 млрд євро, а кредитний портфель становить майже — 8 млрд євро, з якими на сьогодні Україна, на жаль, не може зрівнятися.

У цілому загальносвітова практика підтверджує той факт, що кредитні спілки, як правило, є найбільш зручним і ефективним механізмом у забезпеченні необхідними ресурсами малих і середніх підприємств, на які у більшості країн світу покладаються великі надії у розвитку територій, індивідуального бізнесу, підвищенні зайнятості, ефективному використанні ресурсів.

На сьогодні в Україні, незважаючи на значну кількість зареєстрованих кредитних спілок, на жаль, не можна констатувати їх ефективне функціонування. Навіть зважаючи на досить непогано зростаючі фінансові можливості кредитних спілок (див. табл. 3), структуру кредитування ніяк не можна назвати ефективною (див. рис. 3).

Левову частку займають споживчі

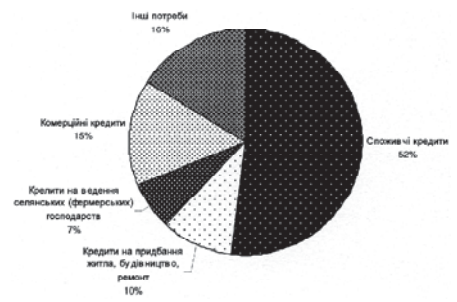

Рис. 2. Структура виданих кредитів кредитними спілками України (станом на 01.01.2008 р.)

кредити, а на підприємницьку діяльність за кращими показниками припадає лише 25%. Звичайно, можна зауважити, що досить суттєвою є частка кредитів на будівництво житла. Справді, кожна гривня, вкладена в будівництво житла, дає 2,5 — 3 грн. приросту ВВП, а додаткове робоче місце в житловому будівництві забезпечує роботою 5 — 6 працівників інших галузей [10], але на сучасному етапі розвитку будівельної галузі, особливо в умовах фінансової кризи, завищених цін на об'єкти комерційної і некомерційної нерухомості, пророчення попиту на придбання житла в кредит тощо, навряд чи можна сподіватися на суттєві позитивні зрушення.

Також варто зауважити, що за терміном кредитування кредитними спілками переважає надання тимчасово вільних коштів на строки від 3-х до 12 місяців (рис. 3). Про дійсно довгострокове розміщення фінансових ресурсів, що є одним з важливих факторів структурної перебудови наявної економічної системи з метою забезпечення подальшого сталого економічного розвитку, мова поки що, на жаль, не йде.

Повертаючись до використання залучених ресурсів, слід виділити також і сучасні загальносвітові тенденції використання тимчасово вільних коштів, серед яких можуть бути і залучені до кредитних кооперативів внески. Як видно із рис. 2 і 3, в Україні значна частка ресурсів кредитних спілок витрачається на задоволення споживчих потреб. Звичайно можна говорити, що і заощадження, і споживання також має певний внесок у загальнонаціональний валовий прибуток, але чи йде в цьому випадку мова про ефективність використання наявних фінансових ресурсів?

Як зазначалось раніше, метою кредитних спілок, перш за все, є забезпечення розвитку громад, індивідуального бізнесу, створення нових робочих місць, розвиваючи малі і середні підприємства. Зміна структури української економіки зумовлює необхідність подальшого інтенсивного розвитку МСП. Кредиту-

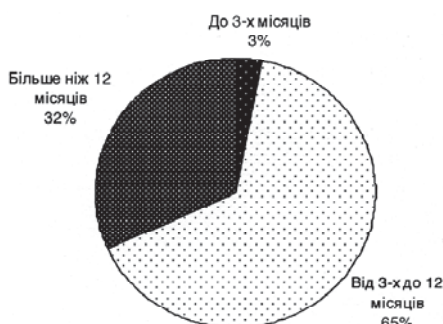

Рис. 3. Розподіл наданих кредитів кредитними спілками в Україні (станом на 01.01.2008 р.)

вання МСП через кредитні кооперативи фактично є альтернативою банківського кредитування, а за умови необхідності коштів для операцій у відносно ризикових галузях (наприклад, сільському господарстві) чи за умов нестабільного фінансового стану всередині країни — чи не єдиною наявною можливістю [1].

Агрегований досвід понад 100 країн світу, де існують і функціонують кредитні спілки, дозволяє узагальнити позитивні сторони кредитування МСП через кредитні спілки, основними серед яких, на наш погляд, є:

— науковці та практики, що неодноразово констатували суттєвий вплив кредитування МСП через кредитні спілки (забезпечення необхідними фінансовими ресурсами функціонування підприємства, його розширення) на підвищення суспільного добробуту [15] (створення нових робочих місць, скорочення бідності, підвищення рівня заощаджень, а з тим інвестицій, збільшення податкових надходжень до бюджету в відповідних рівнях тощо);

— процес використання фінансових ресурсів передбачає застосування результативних процедур менеджменту (наприклад, тих, що використовуються в управлінні проектами) [9], особливої ваги це набуває у реалізації довгострокових програм кредитування;

— комерційні програми кредитування МСП більше і краще задовольняють потреби МСП, ніж урядові або благодійні програми, а також ефективність використання наданих ресурсів на умовах позики вища, ніж за умови використання "благодійного" ресурсу.

Отже, підсумовуючи вищевикладене, можна зробити наступні висновки і сформулювати низку рекомендацій для ширшого використання потенціалу кредитних спілок в Україні.

ВИСНОВКИ

1. Аналіз сучасного стану розвитку небанківських фінансово-кредитних установ в Україні, на нашу думку, дає можливість підкреслити важливу роль кредитних спілок у прискоренні темпів економічного розвитку України.

2. Проведений аналіз дає можливість констатувати той факт, що на сьогодні в Україні, на жаль, кредитні спілки, в силу системних і інституційних обмежень, не спроможні ефективно використати наявні вільні ресурси, віддаючи перевагу споживчому кредитуванню, а не шукаючи можливостей фінансування проектів реструктуризації економіки України, в тому числі і через

фінансування довгострокових проектів.

3. У той же час "замкнутість" кредитних спілок на своїх членах дає можливість відмітити їх відносно невразливість до зовнішніх впливів, у тому числі і тих, що пов'язані з нестабільністю фінансової системи і шоків від фінансових криз. Що дає можливість продовжувати кредитування МСП, які потребують фінансових ресурсів, незалежно від політики НБУ, а з тим — і поведінки комерційних банків.

4. У контексті вищевикладеного необхідно наголосити на провідній ролі органів державного регулювання діяльності кредитних спілок в Україні, зокрема Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України, повноваження, роль та функції якої необхідно переглянути і привести у відповідність до норм Європейського Союзу, що є необхідністю в контексті прагнення України до вступу в ЄС.

5. Той факт, що фінансовий потенціал кредитних спілок здебільшого використовується для задоволення потреб у фінансових ресурсах МСП, що в свою чергу за світовою практикою створюють 60—70% ВВП, тобто є рушійною силою економічних систем більшості країн світу, наголошує на необхідності чіткого окреслення заходів держави та їх послідовного впровадження щодо створення відповідних умов для подальшого інтенсивного розвитку МСП в Україні.

З огляду на сформульовані вище проблеми варто окреслити необхідність у подальших наукових дослідженнях за наступними напрямками:

— ретроспективний і порівняльний аналіз сучасних тенденцій розвитку кредитних спілок та ефективності послуг, які вони надають в країнах Балтії, Угорщини і Польщі, з метою використання вже наявного досвіду для розширення фінансових можливостей фінансування МСП на українських теренах;

— можливості аутсорсингу для управління активами кредитних спілок;

— аналіз можливостей страхування ризикових з позиції кредитних спілок вкладень;

— потенційний розвиток довгострокового кредитування в цілому і проектного фінансування зокрема як в світі, так і в Україні.

Література:

1. Варналії З.С., Дрига С.Г., Табрангул Л.Л. Мікрокредитування малого підприємництва: Монографія. — Ірпінь, 2008. — 144 с.

2. Державна комісія з регулювання ринку фінансових послуг Ук-

раїни / Офіційний сайт — http://www.dfp.gov.ua/fileadmin/downloads/analit_bank_2007.pdf

3. Директива 2006/48/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 14 червня 2006 р. "Про започаткування та здійснення діяльності кредитних установ" / Європейський Парламент та Рада. — www.dfp.gov.ua/fileadmin/downloads/D_1.pdf

4. Закон України "Про кредитні спілки" від 20 грудня 2001 р., № 2908-III / Верховна Рада України. — Відомості Верховної Ради (ВВР), 2002, N 15. — ст. 101.

5. Закон України "Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг" від 12 липня 2001 р., № 2664-III / Верховна Рада України. — Відомості Верховної Ради (ВВР), 2002. — С. 1.

6. Звіт Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України за 2007 р. — <http://www.dfp.gov.ua/>

7. Калюх Ю., Титаренко О. Що заважає побудові громадянського суспільства на місцевому рівні. — www.democracy.kiev.ua/publications/collections/conference_2002/section_1/Kalyuh,Titarenko.pdf

8. Національний банк України — www.bank.gov.ua

9. Проектное финансирование — чужие среди своих — банкиры и промышленники существуют в параллельных мирах // Национальный банковский журнал. — 2008. — № 1-2. — С. 34—37.

10. Ткаченко А. Состояние и перспективы развития системы долгосрочного ипотечного кредитования в Украине / А. Ткаченко, А. Копейкин, Н. Рогожина. — Режим доступа: <http://www.unia.com.ua/Portal/>

11. Экономический словарь online — <http://abc.informbureau.com/html/edaaeo.html>

12. Ilchenko-Syuyva L. Ukrainian Capital Markets: Current Issues and Further Development in the Context of EU Integration / Lesya Ilchenko-Syuyva, Svitlana Radzimovska // NISPAcee Newsletter. 2008. — № 1. — P. 1—10.

13. Les pratiques en matiere de controle des banques centrales / Documents SIGMA #24 — OCDE, Paris. — 1998. — 77 p.

14. Microfinance in the EU. - Giodano Dell'Amore Foundation, March 2003. — <http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/l24210.htm>

15. O'Dwyer Liam. Credit Unions Prioritising Social Gain (an approach to Micro Credit) / — Presentation to Open Days 2007 on Micro Credit. http://ec.europa.eu/regional_policy/conferences/od2007/doc/presentations/c/PPT_Liam%20ODWYER_10C09.ppt